

ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ

Матеріали до археологічної карти Нижнього Посулля

Супруненко О. Б.

Археологічні пам'ятки Нижньої Сули, зокрема, у межах Лубенського району Полтавської області, до цього часу недостатньо вивчені¹. Розвідзагоном археологічної секції Полтавської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, що входить до складу Посульської комплексної експедиції ІА АН СРСР, ІА АН УРСР та Полтавського краєзнавчого музею (керівник — Ю. Ю. Моргунов), у 1983-1984 рр. обстежена ділянка (25 км) правого берега р. Сули від с. Тернів до с. Мацькова Лучка (включаючи пониззя р. Сліпороду — правої притоки Сули)² (рис. 1). Виявлені пам'ятки розмішувалися переважно на невисоких мисах двох перших надзаплавних терас чи дюноподібних підвищеннях серед заплави у безпосередній близькості від води. Короткий опис обстежених об'єктів подається по течії р. Сули з використанням деяких результатів попередніх досліджень* та матеріалів з колекції Лубенського краєзнавчого музею.

с. Терни. На південно-східній околиці села в урочищі Тетяшине обстежено поселення (Терни 1) пізнього неоліту-ранньої бронзи, черняхівської культури³, ранньослов'янського часу та XVII-XVIII ст. Його площа становить 2,5 га, культурний шар досягає глибини 0,65 м. У 0,9 км на південний схід від села, на розораному підвищенні першої тераси висотою 2 м над рівнем заплави** — місцезнаходження (пункт 2) кераміки фінальної бронзи — раннього залізного віку (0,7 га). На полі біля села знайдена кам'яна свердлена сокира ромбічної форми довжиною 8 см ранньобронзової доби⁴ (рис. 2, 1).

с. В'язівок. Залишки поселення (В'язівок 7) бондарихінської культури, зруйнованого піщаним кар'єром (1 га), виявлені в урочищі Р'ябківське, в 0,7 км на південний схід від кутка Луки вказаного села на округлому мису другої тераси висотою 2,5-4 м. Товщина зачищених

¹ Копилов Ф. Б. Посульська експедиція // АП.— 1953.— Т. 3.— С. 307-311.

² Супруненко А. Б. Отчет о разведках и охранных раскопках на территории Полтавской области разведотряда Полтавского краеведческого музея в 1983 г. // НА ІА АН УРСР.— 1983/7.— С. 38-44; Моргунов Ю. Ю., Непріна В. И., Супруненко А. Б. Отчет Посульської комплексної експедиції інститутів археології АН СРСР і АН УРСР і Полтавського краєведческого музею о раскопках и разведках в Лубенском районе Полтавской области в 1984 г. // НА ІА АН УРСР.— 1984/5.— С. 29-52.

* Роботи Ф. Б. Копилова, Е. О. Горюнова, Ю. Ю. Моргунова та В. І. Непріної у 1945-1946, 1973, 1978-1982 рр.

³ Сидоренко Г. О., Махно Б. В., Телегін Д. Я. Довідник з археології України. Полтавська область.— К., 1982.— С. 71.

** Тут і далі висота підвищень подається від рівня заплави.

⁴ Фонди ЛКМ, інв. № 4221.

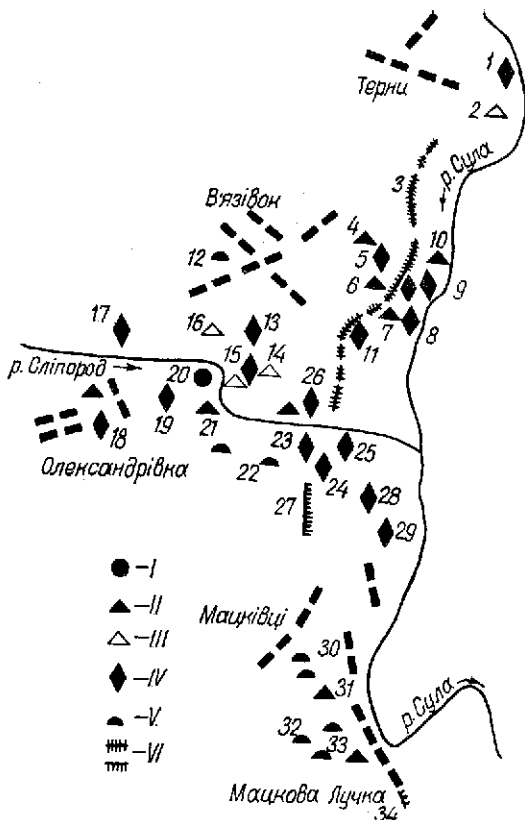

Рис. 1. Схема розташування пам'яток, обстежених розвідками 1983-1984 рр. Умовні знаки: I — мезоліт-неоліт, II — неоліт-бронза, III — раннє залізо; IV — черняхівська культура, ранні слов'яни, Київська Русь, V — кургани, VI — «Змієвий» вал, VII — сучасні села. 1 — с. Терни, урочище Тетлиціне, 2 — с. Терни 2; 3, 27, 34 — «Змієвий» вал; 4 — В'язівок 8; 5-11 — В'язівок. Пункти 6, 10, 11, 14, 15 і 9; 12 — с. В'язівок, курган; 13-16, 20 — В'язівок. Пункти 1-3, 5 і 4; 17 — с. Олександрівка 3; 18 — с. Олександрівка, в. Пріся; 19, 21 — с. Олександрівка, пункти 2 та 1; 22, 30, 32 — Мацьківці, кургани; 23 — Мацьківці, урочище Городок; 24-25 — Мацьківці. Пункти 6, 5; 26 — Мацьківці, урочище Бондарівщина, 28-29, 31 — Мацьківці. Пункти 2, 3, 4; 33 — Мацькова Лучка, урочище Струлева Гора.

нашарувань досягає 0,4-0,8 м. Із зачистки походять тонкостінні, з плавно відігнутими віцями, фрагменти горщиків, прикрашені рядом округлих ямок, оперізуючим шийку посудини (рис. 3, 8-9). У 0,4 км від поселення у тому ж напрямку, на вкритому лісом місці другої тераси висотою 3,5 м (3 га), розташоване місцезнаходження (пункт 8) з матеріалами пенківської культури.

Двошарове поселення культури багатоваликівської кераміки давньоруського часу (В'язівок 6) виявлене на підвищенні першої тераси в урочищі Кашине, за 1,7 км на південний схід від села (1,6 га). В 1,2 км на південний схід-південь, в урочищі Мисанове, помітні залишки знищеного кар'єром ранньослов'янського селища (2 га), представлені уламками кераміки з домішкою зерен шамоту у тістї сірого кольору (пункт 9) ⁵.

У 2 км на південний схід від кутка Хутір, на мисі першої тераси, біля гирла пересихаючої стариці, виявлене селище (пункт 10) ранньослов'янського часу (1,4 га). Поряд у 0,2 км на захід — поселення (1,9 га) епохи бронзи (пункт 11). Селище часу Київської Русі і XIV ст. (В'язівок 14), що знаходиться у 2,3 км на схід-південний схід від села на підвищенні (0,72 га) висотою 3 м серед заплави Сули, має культурний шар товщиною 0,4 м. В 2,4 км на схід від кутка Хутір відкрите поселення (пункт 15) з шаром доби ранньої бронзи (2,5 га) та окремими фрагментами кружалльної давньоруської кераміки серед підйомного матеріалу ⁶.

Відомий за згадками в літературі «змієвий» вал ⁶, що перегинав заплаву в місці з'єднання долини Сули та Сліпороду, обстежений від правого берега струмка Дубина, на південний захід від с. Терни, до урочища Бондарівщина, на лівому березі Сліпороду (рис. 1). Вал, довжиною близько 6 км, проходив на підвищеннях двох перших терас від Лисої Гори в м. Лубнах до давньоруського городища біля с. Мацьківці ⁷. В урочищі Лукаші та Кашине він зберігся на висоту 0,8-1,5 м

⁵ Лякоронский В. Г. Городища, курганы и длинные (Змиевые) валы в бассейне р. Сулы // Тр. XI АС.— 1901.— Т. I.— С. 456.

⁶ Пам'ятки відкриті за допомогою дешифрування аерофотознімка, проведеного науковим співробітником ІА АН СРСР К. В. Шишкіним.

⁷ Лякоронский В. Г. Указ. соч.— С. 456.

⁸ Копилов Ф. Б. Звіт про роботу Посульської археологічної експедиції 1946 р. // НА ІА АН УРСР.— 1946/22.— С. 14-15; Копилов Ф. Б. Посульська експедиція.— С. 309.

при ширині основи 5-7 м; іноді зі східного боку валу простежувався заплілий рів шириною 4-5 м і глибиною до 0,5 м.

На південь від села, у 0,5 км на розораному підвищенні висотою 2,5 м (0,8 га), виявлене місцезнаходження кераміки епохи бронзи, скіфського часу та Київської Русі (В'язівка 1), за 1,7 км — розоране селище (пункт 2) доби раннього залізного віку з шаром товщиною 0,3 м в урочищі Малі Піски (0,3 га). Поряд, на дюні — місцезнаходження кераміки черняхівської культури (пункт 3).

Різночасове поселення (В'язівка 4) з матеріалами епохи пізнього мезоліту, неоліту, бронзи, скіфського та ранньослав'янського часів відкрите в 2 км на південь від кутка Підгора на дюні висотою 1,5 м (5 га) на лівому березі р. Сліпороду в урочищі Слобідка. Серед знахідок переважають вироби з кременю (понад 900 екз.), фрагменти кераміки доби ранньої та середньої бронзи. Знайдені тут окремі неолітичні черепки мають аналогії у посуді Лисогубівського поселення⁸ або належать кераміці з ямковим чи псевдогребінцевим орнаментом пізньонеолітичної доби. Навпроти, на мису правого берега річки, в урочищі Данилів островок (0,7 га), шурфуванням виявлено шар епохи мезоліту та Київської Русі.

У 0,9 км на південний захід від села, на задернованій дюні висотою 1,2 м на лівому березі Сліпороду, обстежене селище (В'язівка 5) з нашаруваннями скіфського і давньоруського часів (0,5 га). На плато корінного берега Сули, в 0,7 км на південь від центра села, розташований розораний курган висотою 1,2 і діаметром 35 м; на захід від села, в урочищі Михедівка, — поселення скіфського часу (розвідки І. І. Горенка)⁹.

с. Михнівці. На околиці села, в урочищі За лугом, знаходиться поселення черняхівської культури (1 га)¹⁰. У межах села виявлено бронзовий однушковий з округлою втулкою та валиком навколо неї кельт*, шестигранний у перерізі, з арочною фаскою, що переходить у лобове вушко, доби пізньої бронзи¹¹ (рис. 2, 3).

с. Олександрівка. Серед села (правий берег р. Сліпороду), на горі Пріся (0,67 га), знаходиться поселення доби пізнього неоліту — ранньої

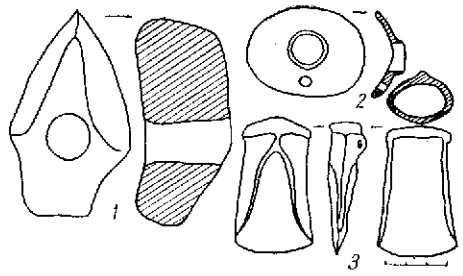

Рис. 2. Кам'яна сокира (1) з с. Терни, кістяна пряхка (2) з с. Мацківці, та бронзовий кельт (3) з с. Михнівці

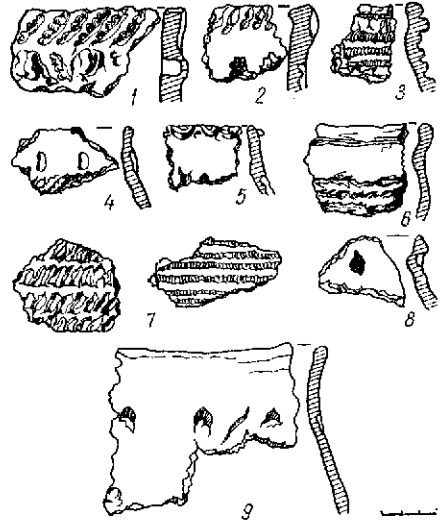

Рис. 3. Кераміка епохи неоліту-бронзи: 1, 2 — Мацківці; 3-7 — с. Мацкова Лучка, урочище Струлева Гора; 8, 9 — В'язівка 7.

⁸ Пеприна В. И. Лисогубовское поселение раннего и развитого неолита в лесной полосе Левобережной Украины // Материалы каменного века на территории Украины. — К., 1984. — С. 118-119. — Рис. 13.

⁹ Фонди ЛКМ, інв. № 1456.

¹⁰ Фонди ЛКМ, інв. № 8213.

¹¹ Зберігається у Михнівському громадському музеї історії села.

¹² Шарафутдинова И. Н. Стисное Подпировье в эпоху поздней бронзы. — Киев, 1982. — С. 107.

та середньої бронзи¹², городище епохи Київської Русі¹³ та укріплене сховище другої половини XIII-XIV ст.¹⁴ Навкруги городища, на території села зустрічаються фрагменти ліпної кераміки доби бронзи та кружальної періоду Київської Русі. Навпроти, на лівому березі річки в урочищі Малий Поділ, на мису першої тераси (2 га), виявлене селище (Олександрівка 3) ранньослов'янського і давньоруського часів та XIII-XIV ст.

Ранньослов'янське поселення (пункт 2) з окремими знахідками уламків посуду пенківської культури розташоване у 0,55 км на схід від села, на мису першої тераси правого берега Сліпороду (0,6 га); в 0,85 км на південний схід, в урочищі Стійло,— поселення (пункт 1) культури багатоваликової кераміки¹⁵, бондарихінської культури, скіфського і ранньослов'янського часів (1,2 га). Культурний шар пам'ятки досягає глибини 0,8 м.

с. Мацківці. В урочищі Городок, на мису високого правого берега рр. Сули і Сліпороду знаходиться давньоруське городище XI-XIII ст. (0,7 га)¹⁶, що вважається залишками літописного м. Сніпороду¹⁷. На городищі збереглися нашарування доби пізнього неоліту—середньої бронзи, скіфського часу, роменської культури і X ст.¹⁸ На захід від городища та біля його підніжжя виявлені два давньоруські селища, загальною площею до 22 га. На останньому з них зустрічаються матеріали ранньобронзової доби та скіфського часу. Південніше городища, за балкою, вздовж схилу високого правого берега Сули, є валоподібний насип довжиною до 1 км¹⁹; на плато корінного берега, на захід від пам'ятки, розташовані два розорані кургани висотою 1-1,2 і діаметром 24 та 30 м.

На схід від комплексу давньоруських пам'яток, на підвищенні серед заплави (2 га) та на краю першої тераси правого берега Сліпороду (3,8 га), відомі два селища пенківської культури²⁰, на північ— на лівому березі річки— поселення з матеріалами середньої бронзи, бондарихінської культури та ранньослов'янського часу (0,6 га)²¹.

В урочищі Береги, в 0,75 км на північний захід від села, виявлене місцезнаходження (пункт 4) кераміки скіфського і ранньослов'янського часів (3,2 га); на північній окраїні села в урочищі Каблучка, на трьох мисах другої тераси правого берега рр. Сули та Сліпороду обстежене двошарове селище (Мацківці 3) черняхівської культури і давньоруського часу (2,1 га), виявлені матеріали епохи бронзи і XIV ст. З поселення походять уламки кружального посуду черняхівської культури²² та фрагменти туфового жорна. Біля села знайдена овальна кістяна пряжка культури багатоваликової кераміки з двома круглими отворами²³ (рис. 2, 2).

У 1,2 км на південний захід від центра села, на мису високого правого берега розташовані два розорані насипи курганів висотою

¹² Моргунов Ю. Ю., Неприна В. И., Супруненко А. Б. Отчет Посульской комплексной экспедиции...— С. 15-22.

¹³ Кучера М. П., Сухобоков О. В., Беляева С. А. и др. Древнерусские поселения Среднего Поднепровья.— К., 1984.— С. 148.

¹⁴ Моргунов Ю. Ю., Неприна В. И., Супруненко О. Б. Розкопки літописного Сліпороду // ПУ.— 1985.— № 1.— С. 49.

¹⁵ Березанская С. С. Об одной из групп памятников средней бронзы на Украине // СА.— 1960.— № 4.— С. 34.

¹⁶ Ляпушкин И. И. Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху железа // МИА.— 1961.— № 104.— С. 335-337.

¹⁷ Сидоренко Г. О., Махно Е. В., Телегин Д. Я. Вказ. праця.— С. 69.

¹⁸ Моргунов Ю. Ю., Неприна В. И., Супруненко А. Б. Отчет Посульской комплексной экспедиции...— С. 4-14.

¹⁹ Кучера М. П., Сухобоков О. В. и др. Указ. соч.— С. 152.

²⁰ Горюнов Е. А. Отчет о работе Днепровского Левобережного отряда ЛОИА АН СССР за 1973 г. // НА ІА АН УРСР.— 1973/72.— С. 17; Горюнов Е. А. Работы на Полтавщине // АО 1973.— М., 1974.— С. 262.

²¹ Неприна В. И. Отчет о работе разведотряда Среднеднепровской экспедиции в мае 1978 г. // НА ІА АН УРСР.— 1978/27а.— С. 2.

²² Махно Е. В. Памятники черняховской культуры на территории УССР // МИА.— 1960.— № 82.— С. 40.

²³ Фонди ЛКМ, інв. № 256.

0,6 м і діаметром 30 м, на одному з яких встановлений вітряк. На мису корінного берега, утвореного великими ярами, над південною окраїною села в урочищі Гапусенків горб, відкрите поселення (Мацківці 2) доби енеоліту-ранньої бронзи (0,5 га), що розорюється (рис. 3, 1-2). За 0,5 км на південь, на плато, розташована група з 11 курганів висотою 0,9-3,1 м і діаметром 30-50 м²⁴.

с. Мацкова Лучка. На мису правого корінного берега Сули, обмеженого ярами, в урочищі Струлева Гора (0,4 га), що знаходиться над центральною частиною села, обстежене поселення епохи енеоліту ранньої бронзи²⁵. Шурфуванням та зачистками виявлена наявність шару товщиною до 0,6 м з керамікою, відомою за знахідками Ф. І. Камінського на Лисій Горі в Лубнах²⁶, близької до посуду поселення на горі Пивісі у Градизьку²⁷ (рис. 3, 3-7). У північній частині поселення помітні рештки насипу зруйнованого ярмом майдану. На південній околиці села, по схилам високого правого берега, простежуються залишки «змієвого» валу²⁸.

Розглянуті нові дані з пам'яток Нижнього Посулля доповнюють відомості про заселення вказаної території від часу кам'яного віку до пізнього середньовіччя.

Л. В. СУПРУНЕНКО

МАТЕРИАЛЫ

К АРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ КАРТЕ НИЖНЕГО ПОСУЛЛЯ

В заметке приводятся результаты разведок памятников на участке правого берега р. Сулы в пределах Лубенского района Полтавской области (сс. Терны-Мацкова Лучка), проведенных в 1983-1984 гг. разведотрядом археологической секции Полтавской областной организации Украинского общества охраны памятников истории и культуры.

Одержано 16.07.85 р.

²⁴ Сидоренко Г. О., Махно Є. В., Телегін Д. Я. Вказ. праця.— С. 69.

²⁵ Там же.— С. 69.

²⁶ Ляскоронский В. Г. Археологические раскопки близ г. Лубен Полтавской г., в урочище Лысяя Гора.— К., 1892.— С. 15.— Табл. III.

²⁷ Круц В. А. Поздне трипольские памятники Среднего Подлепровья.— Киев, 1977.— С. 150, 151.— Рис. 60.

²⁸ Моргунов Ю. Ю. Разведка в Посулье // АО 1978.— М., 1979.— С. 373-374.